

условима живота, новим захтевима и измењеним нормама понашања. Из средине где је мање - више свако познавао сваког, многи су се нашли у новој, непознатој средини, у такорећи потпуној анонимности и незаинтересованости околине. Та анонимност је неке обесхрабрила, а неке уплашила. Велики градови за многе су значили изазов и искушење којем није било лако одолети. Многи су знали и умели да искористе добре могућности које пружа велики град и развијенији центар: они су се образовали, квалификовали и уопште учили, стицали нова знања и нова, драгоцену искуства. У породицама које су биле стабилније, у којима су родитељи били способнији, разумнији, вреднији, приврженији породици, вредни на послу, су и родитељи и деца искористили шансе које пружа развијенија средина. Али нису сви имали довољно снаге, ни снажљивости, ни марљивости.

Очигледно је да процеси о којима је било речи намећу друштву читав низ обавеза које нису само материјалне и економске природе. Пре свега намеће се питање помоћи породицама у бржем и ефикаснијем сналажењу у различитим правцима: у организовању породичног живота, у васпитању деце и др. Рад многих друштвених институција морао би у значајној пропорцији да обухвати и сарадњу са породицама, а у циљу њиховог успешнијег функционисања и васпитања деце и младих.

VII САВРЕМЕНА ПОРОДИЦА

1. ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА САВРЕМЕНЕ ПОРОДИЦЕ

За савремену породицу у социолошкој литератури постоји више назива: радничко-службеничка, „мала” породица, индивидуална, проста, инокосна, биолошка, нуклеарна, егалитарна, супружанска, брачна, индустријска породица и др.

Наведена су најзначајнија обележја савремене породице.

1) Са **економског** становишта савремена породица представља породичну групу која нема своја средства за производњу, већ ради туђим средствима и за другог (радничко-службеничка породица).

2) Са **историјско-социолошког** становишта она представља једну етапу у развоју породице уопште која се карактерише следећим одликама:

а) породицу сачињавају брачни пар и малолетна, односно за рад неспособна деца (двогенерацијска породица);

б) брак је основ за заснивање породице (отуда назив супружанска, брачна породица);

в) број њених чланова сведен је на најмању меру, тј. на биолошку групу (биолошка, проста, мала, инокосна, нуклеарна породица);

г) она израста у условима велике урбанизације и индустријализације (индустријска породица);

д) она почива на осећајним везама и фактичкој равноправности (егалитарна породица).

3) Са **правног** становишта савремена породица почива на:

а) правној једнакости супруга;

б) правној заштити породице као целине и посебној заштити њених чланова: жене и деце.

4) Са **социјално-политичког** становишта савремена породица представља тип друштвено (односно државно) високо заштићене породице: социјално, здравствено осигурање, социјална заштита у разним видовима.

Величина породице није једини критеријум за њену типологију, већ низ других околности од којих је примарна материјална база породице: њен однос према производњи и облику својине. И у малој породици која почива на својим средствима за производњу и на приватној својини одржавају се односи из „велике” породице, тј. потчињеност жене и деце шефу породице. Не може се порицати да у неке буржујске, па и у пољопривредне и занатлијске породице, постепено продиру односи слични онима у савременој породици. Међутим, односе између чланова овакве породице у првом реду детерминишу својински, а не емотивни и морални моменти; зато ови облици задржавају карактер патријархалности све док се не измени њихова материјална база.

Најчистији облик савремене породице у капитализму је радничко-службеничка породица која живи искључиво од зараде ван породице (месечна плата, зарада), у којој је остварена економска равноправност супруга (јер оба супруга приближно подједнако зарађују) и која има релативно висок стандард.

Савремена породица у капитализму почива на приватном капиталу и приватној својини, док у социјализму она почива на друштвеној својини, друштвеној расподелу и на дохотку самих произвођача. Иако ниједна од њих не ради за себе, постоји битна разлика у субјекту за кога раде и у правима која из тога односа извиру за породицу и њене чланове.

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНЕ ПОРОДИЦЕ

Савремена породица доживљава велике структуралне промене, што се неминовно одражава и на међусобне односе у породици. Промене су тако корените да се може рећи да се савремена породица налази „у формирању”. То претпоставља и нове услове у гајењу и васпитању деце.

Наиме, савремена породица се развија у тзв. језгровиту породицу - породицу која се састоји од родитеља и деце. Оваква њена структура је производ савремених друштвених кретања, савременог начина живота и све већег прилива становништва у градовима. Многочлана патријархална породица раније је била образац породичног окупљања код нас, но данас се губи и практично престала је да постоји у градовима; уместо ње, ствара се савремена породица. Али, она није лишена утицаја патријархалне породице. Још увек је оптерећена менталитетом породичног удруживања, а пошто је под утицајем нових друштвених односа, мења се, али још увек није добила своју праву физиономију.

На савремену породицу великог трага остављају друштвени односи. Својом еманципацијом жена је постигла друштвену једнакост и постала економски независна. Изменила је свој положај у друштву и породици. Жена је сада значајан друштвени чинилац и активно се укључила у друштвена збивања, мада је и даље главни ослонац породичног живота. То је за жену велико оптерећење, од чега највише трпи њена породична улога - улога супруге и мајке. Друштвени односи су имали одраза и на односе између родитеља и деце, тако да су и односи у породици знатно измењени. Смањена је међусобна повезаност њених чланова, што условљава и рано осамостаљивање деце и опадање утицаја породице на њихово формирање - на формирање њихове личности. Овакви породични односи стварају и знатне тешкоће у васпитању, јер породица постаје све више скуп појединаца чија је међусобна повезаност лабава и који због тога теже да се осећајно везују изван њених оквира. Смањење осећајне повезаности у оквиру породице изазива извесну несигурност код родитеља и породице као заједнице и слаби њен утицај на чланове, нарочито на децу. Такво стање у породици доводи до њеног раслојавања. Смањен је утицај породице, а почиње да се јавља прерано одвајање деце од породице већ око 10. године живота, када још нису довољно способна да се на прави начин укључе у друштво. Смањен утицај породице подстиче код деце жељу за већом слободом у понашању и сексуалном животу, што ионако лабаве везе у породици још више угрожава.

Ауторитет оца условљен је његовим положајем у породици и подржан је традицијом, те у савременим условима све мање постоји, што је довело до тога да његов утицај на породицу и васпитање деце слаби, чиме је још више угрожена стабилност породице. Мора

се, са жалошћу, признати да је утицај родитеља ослабио, чему су и они сами допринели. Родитељи су своју улогу васпитача добрим делом занемарили, мада често због радних и друштвених обавеза ни сами немају довољно времена за децу. Тако су смањили своје контакте са децом, настојећи да им обезбеде што боље материјалне услове. Измењени услови у породици створили су нереалан положај деце, па има случајева да они постају идоли чији положај у породици постаје неприкосновен. Такво стање и њих саме збуњује и она не умеју да нађу праву меру, што неминовно води ка девијацијама у њиховом понашању.

У оваквим околностима конфликти су доста чести, и они најчешће настају као последица недовољног међусобног познавања и осећајне повезаности, недовољне осећајне и социјалне зрелости супружника, њиховог различитог нивоа образовања, културних и других навика, а често и као последица раних бракова, економске несамосталности и сексуалне неподударности. Практично, у савременим друштвеним кретањима наша породица још није нашла своје право место, па је и њена друштвена улога ослабљена.

У оваквим условима треба се увек питати шта је био основни мотив за склапање брака и стварање потомства, јер, како су то показала многобројна испитивања у свету и код нас, међусобна љубав супружника је један од основних услова за стабилне односе у породици, али такође и економска независност и сродне културне и друге навике. У браку из љубави ствара се жељено потомство, што је од великог значаја за међусобне односе и односе према деци, правилно прихватање деце и њихово васпитање.

3. ФУНКЦИЈЕ САВРЕМЕНЕ ПОРОДИЦЕ

Породица као полифункционална група остварује више улога, обавља више активности у циљу задовољавања како својих, тако и друштвених потреба. Аутори се међу собом у потпуности не слажу када је реч о томе које све функције породица има. Неки те функције посматрају комплексније, укрупњеније, док други истом питању прилазе разуђеније наводећи више улога које припадају породици. Породица као друштвено-историјски условљена појава мењала је и усавршавала своје функције сходно историјским условима.

Неки аутори као функције породице наводе биолошку, социјализаторску, васпитну, заштитну, економску итд. Ми ћемо укратко указати на оне функције за које сматрамо да су битне у процесу припремања младих за активне чланове друштва.

3. 1. Емотивна функција

Ова функција добија све већи значај у савременом друштву јер указује на измењен однос између свих чланова породице, посебно оца према деци. Дете више није средство за продужење врсте и за очување породичне имовине. Оно је све више центар породице коме се поклања сва пажња. Његов значај расте утолико више уколико је мање деце у породици. Међутим, претерана љубав и пажња породице могу да имају и своје негативне последице. Дешава се да деца којој се повећује претерана пажња често временом постану „проблем деца”.

Све је већи број теоретичара који истичу значај породице у обављању емотивне функције. По некима мајчин пољубац извршава неопходну друштвену функцију. Љубав је неопходна за живот као и најфинији витамин. Други истичу да прва и најдубља љубав коју дете прима и даје, и коју нигде ван породице не може да осети, јесте љубав мајке, оца и других чланова породице и обрнуто. Дете је у породичној средини окружено пажњом какву никада ван породице не може да осети. Зато се истиче да је детету потребнија породица, него дете породици. Испитивања су показала да дете које је одрасло у некој социјалној установи заостаје у општем развоју за децом која су васпитавана у нормалним породичним условима. Детету није потребна било каква породица, већ само она која ће му пружити услове за нормалан развој.

3. 2. Репродуктивна функција

Одувек се сматрало да је задатак породице да биолошки обавља народ. Ова функција породице у себе укључује две потребе супружника - репродуктивне и сексуалне. Ово је стална функција породице од њеног настанка до данас и остаће то све дотле док постоји породица.

О репродуктивној функцији породице у последње време се воде озбиљне расправе јер је наталитет у неразвијеним земљама већи у односу на развијене земље. Питање наталитета зависи од многих фактора као што су: материјални и социо-економски статус породице, друштвено-економска стабилност земље, стамбено питање, запосленост жене итд. Стручњаци за демографију истичу неколико правилности које одређују ниво наталитета: већи је у селу него у граду, у сиромашнијим и мање развијеним земљама и крајевима, касније ступање у брак у градовима. Ово се оправдава тиме да се у градовима дуже чека на решавање стамбеног питања, да се гради каријера, путује и да често за рађање детета буде касно због чега у старости долази до рађања. Међутим, пропуштено се не може поправити.

У развијенијим срединама родитељи се најчешће оријентишу на једно дете, што често има двоструко негативне последице. Друштво стари самим тим што се недовољно подмлађује јер са једним дететом није обезбеђена ни проста репродукција становништва. Смањује се број радно способних људи, остаје се самим тим без довољно стваралачке енергије коју доноси младост. Затим, често једно дете изазива васпитне проблеме јер га родитељи сувише пазе и испуњавају му многе жеље. Таква деца су обично себична, саможива, несоцијализована. У породици са више деце повољнији је процес социјализације и дете увиђа да није само на свету и да треба са другима да дели и сарађује.

Међутим, и оријентација на већи број деце може да има одређених проблема посебно у недовољно развијеним земљама. Породица, а и друштво треба да обезбеде услове за социјалну и здравствену заштиту, материјалну сигурност, школовање, запошљавање итд. Друштво питање наталитета мора да реши планирањем породице и обезбеђивањем одговарајућих услова младим брачним паровима да издржавају и васпитавају децу.

3. 3. Економска функција

Мењањем и развијањем породице развија се и мења њена економска функција. Савремена породица нема средства за производњу. Она зависи искључиво од плате и зараде ван породице. Она више није произвођачка јединица већ је искључиво потрошачка, конзумна јединица („заједница потрошача”). Неки социолози сматрају да је она

престала да буде и „заједница потрошача” јер су супружници често упућени да ручају ван куће; жена услед запослености мање се бави домаћим пословима; деца су већи део дана у школи где имају обезбеђен оброк итд.

Приходи породице имају значајну улогу у њеној стабилности. Тежња породице усмерена је ка порасту животног стандарда и породичног буџета. Незапосленост и слабе плате доводе до раздора у породици. Породични буџети се месечно или недељно планирају, води се рачуна о приходима и расходима, настоји се да се они што економичније искористе. Штедња игра важну улогу у стварању осећања породичне сигурности. Висина прихода породице служи као мерило њене друштвене вредности и њеног угледа.

Савремена породица све више примењује нову технику и механизацију у обављању послова у домаћинству, што знатно скраћује радно време потребно за обављање домаћих послова. Многе функције породице преносе се на индустрију: припремање хране, зимнице, прање, пеглање итд. Ишчезавање кућних послова не доводи само до еманципације жене већ и деце, посебно женске. Идеал породице није толико имање, колико знање и стручно образовање.

Све више се подела рада врши изван породице; жена, па и деца, све више запослење налазе ван породице, чиме се повећава могућност за зараду. Остваривањем самосталних прихода чланови породице стижу већу економску самосталност. У овој породици мења се и структура потрошње. Са порастом прихода расту други породични издаци. То не значи да је исхрана сада слабија, већ да приходи породице омогућују оријентацију и на друге разноврсне потребе. Осим тога, ту су издаци за стан, набавку намештаја и покућства, комунални трошкови итд; издаци за одржавање личне и стамбене хигијене, издаци за културне потребе (штампа, књиге, ТВ, позориште, изложбе...), рекреацију, забаву и разоноду итд. У целини, стабилност савремене породице зависи од економске и политичке стабилности савременог друштва. У том смислу се породица, поред осталог, социјализује (постаје зависна од друштва као целине) и ради тога држава мора да јој обезбеди извесне гаранције за њену стабилност: помоћ у случају незапослености, пензију итд.

3. 4. Функција пружања заштите

У савременом друштву ова функција породице полако ишчезава, али не потпуно, јер сви облици породичне заштите још дуго неће нестати. То су у првом реду: биолошка, природна заштита (подизање, неговање и чување детета); морална заштита (помагање, породична солидарност и подршка); правна заштита (заступање); економска заштита (издржавање и наслеђивање). Породица је још увек позвана да пре државе пружи заштиту својим члановима. Међутим, све више права добија држава управо у овој области.

Све до пре три деценије капиталистичке државе су придавале мањи значај заштити породице као целине него заштити појединих њених чланова. Данас је стање доста измењено. У Француској је нпр. донет Кодекс о породици, који је формулисао основна социјална права породице: право на породични додатак; додатак у случају да је само један члан породице запослен; додатак за рађање детета; додатак на материнство. Резултат је повећање наталитета. У Шведској су предузете обимне мере за заштиту породице: заштићен је нормалан порођај; организована је заштита човека од рођења па до смрти (бесплатни порођај, медицинска и друга нега детета, децје установе, установе за омладину и одрасле). Сличне мере предузимају се и у другим земљама. Могућност коришћења многих права везана је за имовинске прилике.

3. 5. Васпитна и образовна функција

Васпитна функција у савременој породици подељена је између породице и државе. Још увек је велики значај породице у васпитању деце. Деца од родитеља не примају само љубав и нежност, већ и поглед на свет, начин живота и однос према друштву. Родитељи теже да се њихова деца понашају по нормама које су они усвојили. Ако деца тако поступају, каже се да су односи у породици хармонични и да је породица уравнотежена. Догађа се да се сви чланови породице не придржавају истих моралних норми. У том случају породични систем није добро интегрисан и долази до понашања појединих чланова породице које је супротно очекиваном. Ово понашање може се претворити у девијантно, па чак и у делинквентно понашање, што ће рећи да

породица није испунила очекивану улогу васпитача. Међутим, ако дође до тога да родитељи у свом понашању одступе од друштвених норми, таква породица не може успешно да обавља улогу васпитача и неопходна је већа интервенција државе ради заштите интереса деце. Каже се да у том случају очекивања деце у односу на родитеље нису испуњена, што доводи до поремећености у породици.

Васпитање које деца добијају у савременом друштву подељено је између породице и друштва. И на овој релацији су могуће дивергентне улоге. Породично васпитање може бити конзервативније или напредније од друштвеног и обрнуто. То може довести до девијације, па и до делинквентног понашања ако се дете не снађе у двоструком положају. У сваком случају, тај дуализам оставља дубоке трагове у његовој души. Обавеза је породице да на дете пренесе културне вредности, традицију, обичаје. Ако се у породици цене истина и поштење, ако постоји склад између речи и понашања, онда је постављена подлога за формирање правих, честитих и корисних чланова друштва.

Савремена породица нема, по правилу, никаквог утицаја на пружање образовања својим члановима. Образовање се стиче у школама - од најнижих до највиших. Основно образовање је углавном бесплатно, док се више и високо образовање плаћа. Нарочито је карактеристична тежња чланова савремене породице да стекну што шире образовање, односно веће стручне квалификације.

3. 6. Функција забаве и разоноде

Човек као свесно биће тежи да пронађе меру између радног времена и времена којим би слободно располагао. Поставља се питање како користити оно време које човеку преостаје после испуњења свих обавеза. Социолози с правом тврде да је човек слободан онолико колико има слободног времена. Породица треба слободно време да искористи тако да оно доприноси побољшању породичне атмосфере, нарочито успешном развоју деце. Значи, то време треба да буде испуњено физичким и психичким активностима.

Физичке активности подразумевају рекреацију, излете, спортске и фискултурне активности. Можда за сваку од ових активности нема увек адекватних услова. Физичка активност не подразумева гледање спортских преноса из фотеље, већ родитељи треба да помогну деци у избору ТВ програма. Дуготрајно седење криви кичму, слаби вид.

Породичне обавезе треба расподелити тако да сви чланови имају заиста слободно време. Породична је неправда ако све обавезе падну само на једног члана. При организовању слободног времена потребно је усклађивање интересовања међу члановима породице. Функционална је она породица у којој је велики део активности у слободном времену заједнички. Треба имати разумевања за члана породице који воли излете, као и за онога који воли концерте.

Узорно организоване друштвене средине настоје да обезбеде услове за активан одмор својих суграђана. У околини већих градова требало би да постоје излетишта, а унутар урбаног језгра спортски терени, културне установе (библиотеке, позоришта...), доступни и за породице са нижим приходима.

4. ПРОМЕНЕ У САВРЕМЕНОЈ ПОРОДИЦИ

Евидентне су промене у друштву и промене у породици, нарочито у односима између родитеља и родитеља и деце.

Промене су највидљивије у репродуктивној и економској функцији породице.

М. Младеновић сматра да је преображај породице захватио њене социјалне функције, њену садржину, структуру и институционалне форме. Он истиче да се породица трансформише на три нивоа и то:

- у односу према друштву и друштвеним институцијама (промене у структури становништва, у старосној структури, повећаној мобилности становништва и периоду школовања);
- у интерперсоналним породичним односима;
- у положају личности у породици (демократизација, хуманизација односа у правцу све веће равноправности, узајамног поверења, еманципација жене и слично). Основу вредности савремене породице чини тежња за социјално-емоционалном и економском сигурношћу, тенденцијом развијања и јачања емоционалне сигурности и обогаћивања емоционалних односа родитеља.

Др Радомир Лукић сматра да је савремена породица у кризи. Она је знатно смањена - свела се на родитеље и децу која нису ступи-

ла у брак. Раније је породица била присна животна заједница. Будући члан такве једне јаке породице и сам се осећао јаким и заштићеним. Садашњу разбијену породицу карактерише слаба породична дисциплина и солидарност, ослабила је и присност, љубав и емоционалност породичног живота. Породица је једино место присности, искрености, љубави, осећања личности, где човека узимају у његовој целини и разумеју га, јер га воле. Међутим, и ова функција савремене породице је у кризи - породица је разбијена. Треба очекивати да ће породица из ове кризе изаћи ојачана, као и брак. Наиме, даљи развој производње довешће до знатног скраћивања радног времена и до враћања чланова породице кући; дуже бављење заједно у породици и заједничко обављање низа породичних враћених функција довешће поново до стабиловања и брака и породице, на новим основама.

Не постоји јединство у погледима на промене у систему вредности савремене породице: иде се од „глорификације нових вредности” (равноправност у браку, љубав, поштовање и сл.), до тврдњи да је данашњи брак на нижим моралним основама од патријархалног, да слабе емоционалне везе. Посебно се указује на недостатак емоционалних веза (контакта) родитеља и деце.

И Александар Милић тврди да су промене такве да не доприносе ни демократизацији односа у породици, ни хуманијим односима, него напротив, у савременој породици у неким случајевима се задржавају аутократски и ауторитарни односи који се посебно испољавају у односима деце и родитеља. У градским срединама карактеристична је појава „која се манифестује у настојањима родитеља да материјално обезбеде децу, па чак и у удовољавању сваком дечјем хиру и непромишљености, с тим што се топао однос, емоционални однос родитеља и деце потискује или се сасвим губи”.

Одрастање деце мења њихов однос према родитељима. Како деца одрастају, имају веће захтеве у смислу самосталности, а родитељи то не уважавају, што узрокује несугласице, па и сукобе. Промене у понашању, а посебно недоследност родитеља, често доводе до отворених конфликта са децом који понекад имају и трауматичне исходе.

Према мишљењу Милића, оријентација на материјалне вредности од стране родитеља у односима према деци је углавном стихијска и несвесна. Каква је улога друштва у томе? Колико друштво подстиче такво понашање родитеља? То је шире питање од само васпитног. Неједнаки су услови за школовање због различитог социо-кул-

турног статуса породице, па су у вези с тим и неједнаке шансе за постигнућа у процесу образовања. Зато би друштво требало да обрати већу пажњу на подстицање деце у њиховом развоју.

Загорка Голубовић истиче да је „оријентација према деци једна од најочљивијих и најприсутнијих промена у породици и то као општа и заједничка карактеристика породице свих друштвених слојева и група.” Међу показатељима тих промена наводи се: брига за будућност деце као основни проблем породице, изражен како у породицама вишег, тако и у породицама нижег социо-економског статуса и културног стандарда; висок степен аспирације за будући позив деце (жеља да их деца по степену образовања превазиђу, да се деца школују до што виших нивоа); схватање и истицање првенства у задовољавању потреба и интереса деце и то како у погледу исхране, тако и одевања и школовања. Нуде се половична решења (задовољавање материјалних потреба) на уштрб педагошко-психолошких и емоционалних потреба. „Родитељи уместо љубави и емоционалне сагласности бирају најлакши пут, задовољавајући сваку жељу и прохтев детета.” „На тај начин савремена породица уместо стабилног ослоњања постаје све више средина за развијање „тираније”, подстицање незајажљивих апетита и нереалних аспирација, што у ствари производи супротне ефекте и ствара диспропорције између великих и нереалних жеља деце и немогућности њиховог сталног задовољавања и остварења, а што даље води до појачаног, али неосвешћеног незадовољства и породицом и друштвом.”

Међу променама је и тенденција да се има једно дете. „Родитељи на тај начин, не схватајући, дете јединче лишавају најдрагоценијег доживљаја братске и сестринске љубави и тиме му ускраћују могућност да се у породичном кругу у контакту са браћом и сестрама учи правој људској комуникацији.” Дете се тиме лишава могућности за његов целовит, посебно социјални и емоционални развој, о чему родитељи често и не размишљају. „Преокупирани собом и сопственим стандардом често нису у стању да се било чега одрекну ради укупног развоја личности детета.” Ово је својеврсни егоизам савремене породице, а најснажније се осећа у економски и културно развијеним срединама, и у категоријама становништва са већим социо-економским и културним статусом. Наравно, овакав однос према броју деце условљен је, поред осталог, и стањем брачних односа у породици.

И многи други аутори (Душан Костић, Владан Ђетковић, Босиљка Ђорђевић и др.) виде трансформацију породице која је нешто

спорија од промена у друштву. Најочљивије су промене у репродуктивној и економској сфери. Присутне су промене у односима мужа и жене. „Уочава се слабија повезаност мужа са родбином, а жена се нашла пред двоструким теретом радне и породичне обавезе”.

Др Босиљка Ђорђевић је истраживала и упоређивала промене у градској и сеоској породици. Закључује да се у градској породици промене одвијају у неколико праваца: у организацији породичног живота, породичних односа и васпитању деце. Код сеоских породица се уочавају промене у привређивању, повећању степена образовања, промене у наслеђивању које престаје да буде основа породичног живота. То мења односе између родитеља, али и између родитеља и деце. Запажа се демократизација односа између родитеља и деце - спремност младих да разговарају са родитељима, а односи постају све ближи, посебно у раној адолесценцији. Уочава се и равноправно третирање „мушких” и „женских” послова у кући.

Међу значајним променама које су захватиле нашу породицу су структуралне промене:

- Нестајање великих патријархалних породица под влашћу оца - главе породице, па у вези с тим и опадање моћи патријархалног ауторитета - оца и његова мања везаност за родбину.
- Појава све већег броја малих двогенерациских породица, са једним до двоје деце, посебно у економски и културно развијеним срединама и у категоријама становништва вишег економског и културног статуса. Смањење броја чланова породице и смањење могућности васпитног деловања (сестре - браћа) - контакти, комуникација, социјализација, толеранција, посебно социо-емоционални развој је смањен.
- Под утицајем урбанизације и индустријализације долази до дезорганизације породичне средине, што се манифестује и у порасту броја непотпуних породица и породица које мењају животну и радну средину. То ствара проблеме при адаптацији, изградњи социјалног идентитета, у начину и стилу живота. Доводи до несклада између породичног и друштвеног система вредности - све то може довести до асоцијалних понашања (алкохолизам, наркоманија и сл.).

- Повећава се мобилност породице и вертикална социјална покретљивост, подруштвљавају се неке породичне функције и сл.

5. УТИЦАЈ ПОРОДИЧНИХ СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ

Један од услова да васпитач разуме дете и његово понашање у предшколској установи, јесте да познаје његову породичну средину.

Породица има велики утицај на психички и психо-сексуални развој деце, на формирање његове личности, социјални развој и ментално здравље, па је њена улога незамењива. То је и природно, јер је породица прва социјална средина у којој се дете развија. Она је за њега друштво у малом, у којем се учи социјалном понашању и стиче искуство.

Мајка је прва особа са којом дете успоставља контакт. Осим што се брине о њему, што га негује и штити, она му пружа своју безграничну љубав, воли га. И дете је осећајно везано за мајку и воли је, што проистиче из природне потребе човека да воли и да буде вољен. Мајка има за дете и посебну важност у његовом прихватању околине, с обзиром да у овом периоду оно то постиже посредством мајке. Дете прихвата своје место у породици онако како му га мајка пружа. И свој однос према оцу формира путем мајке, односно његов однос према оцу је онакав какав има мајка према њему. Због тога је и за прихватање оца битан међусобни однос родитеља. Наиме, у првој фази дете се у свом развоју повремено више везује за мајку, а у другој фази развоја више се везује за оца, тако да су за правилан психички развој детета неопходна оба родитеља.

Породица је такође веома значајна за психосексуални развој детета, па је и стога за правилно формирање личности од велике важности и правилно сексуално васпитање у породици. Она дакле, ствара природне и најбоље услове за правилно васпитање деце. Али, какво ће васпитање добити дете, зависи у првом реду од међусобних односа у породици. За правилно васпитање потребна је хармонична и срећна породица, у којој су односи усклађени и у којој постоји међусобна осећајна блискост, једнакост, поштовање и разумевање међу њеним члановима.

Основа међусобних односа у породици је љубав. Она је најважнији услов за сложну и срећну брачну заједницу. Међусобни односи родитеља одражавају се и на однос родитеља према деци. Ако постоји љубав између родитеља, биће деца вољена и жељена. Уколико, пак, те љубави нема, онда су деца лоше осећајно прихваћена. Чак иако нема спољних знакова да је породица у кризи, ако је у латентној (скривеној) кризи - имаће негативан утицај на односе родитеља и деце, јер је тешко у таквој ситуацији довољно осећајно прихватити децу и бити доследан у односима према њима.

Структура породице доживљава сталне промене. Код нас још постоји и вишечлана патријархална породица, иако се све више губи. Њу замењује савремена малобројна породица коју сачињавају родитељи и деца. И ова језгровита породица може бити комплетна, са оба родитеља или некомплетна, у којој један родитељ недостаје. Обе ове породице треба добро познавати како би се избегле грешке у васпитавању деце.

5. 1. Комплетна породица

Комплетна породица подразумева постојање оба родитеља. Али, да би породица остварила позитивну улогу у васпитању деце, потребно је да је она хармонична, са складним односима међу родитељима, чија су основа љубав, пуно узајамно поштовање, поверење и једнакост. Има, међутим, бракова заснованих углавном на економским интересима или друштвеном престижу. И ови бракови могу бити релативно складне заједнице, али им недостаје осећајна блискост, битна за прихватање деце.

У међусобним односима у породици постоји осећајна равнотежа. Она је динамична, мења се, јер осећајна повезаност њених чланова зависи од тога колико је ко од њих способан да се осећајно веже са другим члановима породице. У љубави су давање и примање међусобно условљени. Осећајна повезаност у породици зависи од односа између родитеља и њиховог става и прихватања деце. Брак из љубави показује природну тежњу да створи потомство, на које се преноси љубав и које, са своје стране, продубљује међусобну љубав родитеља. Тако је жељено дете већ од самог зачећа окружено љубављу оба родитеља. Оно ту њихову љубав осећа у сваком њиховом покрету, и узвраћа им својом љубављу. Та међусобна осећајна повезаност ствара

сигурност у детету, као и осталим члановима породице. Она чини основу трајне и хармоничне заједнице. Таква породица је стабилна. У њој се дете може правилно развијати и успешно васпитавати.

У хармоничној породици дете, по угледу на родитеље, формира свој став према другим члановима породице и према особама изван породице. Оно усваја ставове родитеља као своје, тежећи да се, на тај начин, поистовети са њима као својим идеалом. На овај начин дете усваја међусобне односе својих родитеља као образац и за своје односе са особама супротног пола. То је, уједно, добра основа за његове односе у браку. Пример родитеља је, то треба поновити и нагласити, од изванредног васпитног значаја, пошто они, ако су зреле личности, пресудно доприносе правилном формирању личности детета.

У атмосфери осећајне блискости ствара се једнакост међу члановима породице и испољава поштовање личности и индивидуалности сваког члана породице. Ово је од посебне важности за породице са више деце, јер неједнакост и фаворизовање једног члана породице или једног детета остали чланови осећају као неправду, јавља се љубомора, па су сукоби неизбежни. Исто се догађа и ако постоји неједнакост међу супружницима, односно родитељима, што се изражава у неједнаком ставу према деци, чиме се ствара ривалска ситуација у породици и тиме ремете међусобни односи у њој. Такви односи у породици неповољно утичу на васпитање уопште, па и на сексуално васпитање, негативно се одражавајући на формирање личности деце, као и на њихово прихватање сексуалне улоге у животу.

Неусклађени односи у породици стварају осећајну напетост и нетрпељивост међу њеним члановима. Дете је у таквој породици несигурно и напето. Стално присутан страх у њој за сопствену егзистенцију оптерећује дете и негативно се одражава на његов психички развој. Оно постаје бојажљиво, несигурно и повучено у себе или је, пак, изразито агресивно. Лако је раздражљиво, злобно и пакосно, и стално у сукобу са својом околином. Никад није задовољно и увек је, мање или више несрећно.

Односи у породици су под утицајем друштвених кретања, пошто је она део друштва и често активно ангажована у друштвеним збивањима. Односи породице и друштва су сложени и међусобно условљени, па, према томе, итекако утичу на васпитање и понашање детета, на формирање његове личности, његовог друштвеног бића и сексуалног понашања.

5. 2. Некомплетна породица

Постоји више врста некомплетне породице. Наиме, свака породица којој недостаје један родитељ је некомплетна. Али, узроци који су довели до распадања породице су различити, па је различит и утицај некомплетне породице на васпитање и развој детета. У сваком случају, некомплетна породица је велики недостатак за дете, а истовремено велико оптерећење за преосталог родитеља који, поред повећаног економског терета, сноси и велику одговорност за васпитање деце.

Лик родитеља који недостаје увек је, у мањој или већој мери, присутан у понашању преосталог родитеља и његовом односу према недостајућем родитељу. Стога је потребно познавати облике некомплетних породица и његов утицај на васпитање и формирање личности детета.

5. 3. Породица у којој је један од родитеља умро

Смрт једног од родитеља је велики губитак за породицу и дете. Но, за правилно васпитање ова породица је ипак погоднија од некомплетне породице услед развода родитеља.

За психички развој детета је од велике важности у ком узрасту је изгубило родитеља и како је он на њега за живота утицао. Ако је губитак родитеља настао у раном детињству, дете се неће ни сећати лика изгубљеног родитеља и тешко ће остварити идентификацију са њим. У том случају, оно ствара свој идеал коме ће тежити. Овај идеал може бити копија неког драгог члана породице или рођака, а може бити и измишљен.

Велики значај за прихватање лика изгубљеног родитеља има преостали родитељ, његов однос према том лику. Ако је позитиван, што је најчешће случај, дете ће лакше створити лик изгубљеног родитеља и позитивно се идентификовати са њим. На овај начин дете га је прихватило и његово физичко одсуство надокнадило његовим ликом који је само створило. Иако некомплетна, породица ће тако бити складна средина у којој преостали родитељ чува добре успомене на свог изгубљеног брачног друга и на тај начин помаже детету у идентификовању са њим.

У оваквој породици су обично повољнији услови ако недостаје отац, јер је мајци лакше да се брине о детету и обично се не удаје поново.

Премда оваква породица пружа релативно повољне услове за правилан психички развој деце, девијације нису искључене. Преостали родитељ, најчешће мајка, тешко подноси бремене породичног живота и одговорност за васпитање деце, настојећи да дете осећајно веже за себе. А то се негативно одражава на његов психосексуални развој. Велика приврженост мајци и осећајна везаност за њу негативно ће утицати на његове односе са особама супротног пола и његово доживљавање сексуалности. У особи супротног пола доживљава сексуалног партнера али и мајку, па су њихови односи увек у сенци његових односа са мајком. То је понекад чак непремостива препрека приликом склапања брака, те често таква деца остају нежење. Мајци се, наиме, не може угодити ако се жели склапање брака. А и кад се склопи брак, то су, практично, односи утроје; утицај мајке на сина остаје и даље неприкосновен. Због тога је за психосексуални развој детета битан правилан став мајке. Превелико наметање, превелика заштитничка улога и слепа љубав су срачунати на присвајање детета. То га чини несамосталним и несигурним и оно остаје везано за мајку и њену помоћ. Зато му је тешко да прихвати другу женску особу.

Независно од мотива и ситуације у којој се налази, родитељ мора срећу свог детета претпоставити својим уским интересима, а своју улогу у његовом животу ограничити на пружање повољних животних услова и помоћи му у осамостаљивању, стварању осећајно и социјално зреле личности и срећног човека.

Смрт родитеља представља за дете лишавање од родитељске љубави која је веома значајна у предшколском периоду. Поред тога, присутни су и други социјални проблеми.

Када дете остане без оца, почињу и тешкоће економске природе. Мајка прихвата на себе интензивније ангажовање на раду у кући и ван ње, што доводи до њене презапослености и последица које из тога произилазе: повећаног замора, нервне напетости, занемаривања детета.

Изражене су и последице услед недостатка деловања оца на дете. Улогу оца у развоју детета мајка не може да надокнади. Погрешно је мишљење да је то само због неопходног ауторитета у постизању пожељне дисциплине. Мушко дете се поистовећује са оцем, имитира-

јући његово понашање стиче поверење и у себе као мушкарца, код њега се развија неопходна храброст према супротном полу и пажња, првенствено према мајци и сестри, а затим и према жени уопште. Ђерки је потребно да осети да се отац према њој не односи само као према детету, већ и као према девојчици. У том односу долази до јачања сигурности, али и потребне нежности. У недостатку очеве љубави, мајка често претерује у својим нежностима, што такође може имати нежељених последица.

Развој детета после смрти мајке је још тежи, замену за њену топлину и љубав тешко је наћи, тако да очеви претерано мазе децу, што може негативно да се одрази на њихово понашање, посебно у осамостаљивању.

Препоручљиво је да се о детету што пре почне старати једно лице, по могућности жена, која се неће мењати до његове зрелости и да дете што мање мења породичну средину.

Потребно је саветовати родитеље да од детета не крију изненада или после дужег боловања смрт родитеља. Што је дете мање, то ће тог тренутка бити мање свесно шта то значи, уз одрасле оно ће природније прихватити чињеницу да више неће видети маму или тату, него када му се то саопштава накнадно. Родитељ који је остао са дететом обично је добар сарадник васпитачу.

5. 4. Некомплетна породица услед развода родитеља

Ово је најчешћи вид некомплетне породице, јер су разводи код нас доста чести. Према најновијим статистикама годишње се разведе преко 18. 000 бракова. Ова чињеница оправдано изазива забринутост, пошто се при разводу најмање мисли на децу.

Међу психолозима преовладава уверење да је за дете боље добар развод него рђав брак. Али, шта то значи „добар развод“ за дете које погађа свака некомплетна породица, јер ремети његов развој и васпитање?

Разведена породица је посебан проблем. У њој су, као по правилу, пре развода постојале сталне размирице међу родитељима, свађе, нетрпељивост, а неретко се и физички обрачунавало, чему је обично, присуствовало и дете. У таквим условима родитељи мало или нимало не обраћају пажњу на дете, као да оно и не постоји, изузев ако им оно не

служи као својеврсно средство уцене. А то је недопустиво, јер се на овај начин дете непромишљено увлачи у међусобне размирице, што је за њега велико психичко оптерећење и изазива велике психичке трауме. Дете трпи велики психички притисак и када му се стално предочава да је за све недаће и сва зла у којима се оно налази, крив други родитељ, јер оно то не разуме, не схвата. А то се чини са циљем да се други родитељ омаловажи и да се истакне сопствена улога. То су поступци недовољно зреле личности од којих је тешко очекивати да ће бити добри васпитачи, што још више компликује односе у разведеној породици.

Разуме се да не треба по сваку цену инсистирати да се један рђав брак одржава и настављају свађе и размирице, јер то тешко оптерећује дете; оно губи сигурност, постаје напето у сталном страху за своју егзистенцију. У оваквој породици њему недостају права родитељска љубав иако му се она често обилато нуди како би се на тај начин дете придобило и привукло. То дете осећа јер је ова љубав нападана, мотивисана личним интересима родитеља и срачуната да се доскочи другом родитељу. У оваквим условима дете, уместо љубави, сигурности и заштите коју треба да му пружи родитељи, присуствује сталним свађама и размирицама. То се негативно одражава на његов психички развој, па је оно бојажљиво, несигурно и уплашено. Постаје неуротично, сиса прст, повлачи се у себе, јавља се ноћно мокрење и други облици дечје неурозе.

У разведеној породици, или у породици у којој постоје размирице, родитељи често настоје да, разним поклонима или неразумљивом попустљивошћу, стекну наклоност детета како би пркосили једно другом. То је сурова игра, у коју се дете непромишљено увлачи. Оно је недужна жртва родитеља који га користе за своје циљеве. Ову њихову игру оно скупо плаћа тешким и далекосежним последицама.

У таквим условима је за дете боље да се родитељи разведу, јер ће оно лакше поднети недостатак једног родитеља него сталне свађе и размирице. Развод је, међутим, само први чин ове драме, после које је неопходно детету пружити релативно повољне услове за живот и психички развој, што није лако. Преостали родитељ обично сам сноси цео економски терет и, оптерећен нетрпељивошћу према другом родитељу, настоји да га пренесе и на дете. То му је потребно да би дете везао искључиво за себе и да би истакао жртву коју подноси за дете. Ретка је бар релативна толеранција међу родитељима после развода. А она је нужна баш због детета.

За правилан развој детета потребна су оба родитеља, и то они не треба да забораве ни када се одлучују на развод, а ни после развода. Дете се током свог развоја повремено ослања на једног или другог родитеља. Зато му после развода не би требало ускраћивати могућност да се састаје и са другим родитељем. Иако то није више формална заједница, она је за дете важна. Не пружа све услове за правилан развој, али је боља од потпуне одсутности. Родитељи стога треба да превазиђу међусобне размирице и покажу праву љубав према детету. Сигурно је да после развода остаје много тога што дотадашње супружнике испуњава горчином, али то не би смело да буде разлог да детету ускрате његово право на оба родитеља.

И под најповољнијим условима, гајење и васпитање детета у разведеној породици је тежак и одговоран посао за преосталог родитеља и изискује велики психички и физички напор, јер је потребно детету обезбедити материјалну сигурност и наћи довољно времена за њега и његово васпитање. То захтева жртве које није увек лако поднети, поготово ако други родитељ занемари своје обавезе и не пружа одговарајући допринос подизању детета.

У некомплетној породици која је настала разводом тешко је остварити правилно васпитање. То показују и статистике о девијантном понашању младих: у преко 60% случајева они потичу из разведених породица. Асоцијално и антисоцијално понашање су видови одбране детета одраслог у разведеној породици. Њему је тешко да изгради естетске и моралне норме у породици која их није имала или поштвала. Зато и тежи друштву које показује антисоцијално понашање. Оно је тамо добро прихваћено и у њему налази своју афирмацију и своје место. То је прави узрок делинквентног понашања деце разведених родитеља. Отуда развод није само лични проблем разведених супружника и њихове деце, већ и друштвени проблем.

Дете разведених родитеља се, у већини случајева развија у емотивно и социјално незрелу личност. Оно не мора увек да испољава делинквентно понашање, што зависи од утицаја друштва у коме се креће. Али, скоро увек испољава рђаву прилагођеност друштву и у сталном је сукобу са својом околином, па и са особама супротног пола. И кад одрасту биће, у основи, несрећни људи, њима је тешко да се осећајно вежу за особу супротног пола, да је прихвате као личност, са љубављу и поштовањем. Због своје несигурности увек су сумњичави. То се неминовно одражава и на њихове сексуалне односе и прихватање брачне заједнице.

Не мора, наравно, да буде све тако црно. Дете се може и правилно развијати, што највише зависи од односа преосталог родитеља према њему и другом родитељу. Ако је он зрела личност, успеће да дете прихвати са потребном љубављу и разумевањем и пружиће му могућност да у контакту са другим родитељем оствари осећајну блискост и разумевање. То је један од услова да се дете правилно психички развија. У овоме може помоћи и нека друга особа у породици, која ће осећајно да прихвати дете. Зато, ипак, није сваки развод нерешив проблем у гајењу и васпитању деце.

После развода брака, пошто је судски одређено с којим ће родитељем дете живети и каква су права и дужности родитеља с којим дете живи, почиње нов живот за дете.

Природно је да бивши супружници, дететови родитељи, сами регулишу даље односе према детету и то на онај начин који ће омогућити његов правилан физички, психички и социјални развој.

Што је прошло више времена од развода брака, могу се очекивати и бројније новонастале ситуације које често отежавају васпитање детета. У те новонастале ситуације убрајамо: продужена непријатељства између дететових родитеља, смањење животног стандарда услед материјалних тешкоћа, занемаривање детета, склапање новог брака, итд.

На све те новонастале ситуације дете се брже или спорије навикава, доживљава их на свој начин, што зависи од његовог узраста, претходно стечених навика, дотадашње везаности за оба родитеља, као и од утицаја оних који су свакодневно са њим. Када се дете теже уклапа у нове животне токове, оно се понаша на друштвено неприхватљив начин у породици и широј друштвеној средини.

Васпитачи предшколских установа врло брзо уочавају код деце последице конфликтних односа између разведених родитеља. Своју приврженост и љубав или одбојни став и мржњу према родитељима са којима јесу или нису, они изражавају кроз игру, однос према луткама, друговима и одраслима у установи. Васпитачи се све више интересују за породични живот детета и предузимају одређене мере како би се благовремено детету повратила љубав према оба родитеља, а тиме и властита сигурност.

Педагози и психолози треба да имају у виду, тј. у својој евиденцији, сву децу разведених родитеља, да би повремено организовали сусрете са њима, са циљем да утичу на што правилније односе детета према оцу и мајци. Њима родитељи треба да се обраћају, они ће усме-

равати њихово деловање, предочавати последице, проналазити узроке, сарађивати све док се не успоставе друштвено прихватљиви односи према детету. Разговор са родитељима води се на захтев родитеља или према потреби самог васпитача (повод за разговор може бити и оно што васпитач сазна, од самог детета или посматрајући његово понашање, о његовој породици).

Што је дете млађе, то постоји више вероватноће да није било свесно сукоба родитеља који су довели до развода брака. Да би се његово васпитање што боље организовало и реализовало, потребно је помоћи родитељу с којим оно живи. Свако упознавање детета с дећалима родитељског међусобног неспоразумевања које је довело до развода и развијање непријатељства према родитељу којег и не зна, нема никаквог смисла ни оправдања. У развоју детета и отац и мајка имају специфичног удела и зато га не треба лишавати деловања било ког од њих. Због правилног васпитања могу се, с времена на време, виђати и оба родитеља уз дете. Најтежа је ситуација када се дете спречава да види другог родитеља. Родитељу треба представити до каквих све последица може доћи, не само у току детињства детета, већ и касније, када оно може имати (несвесно) погрешне појмове о браку, родитељским обавезама и властитој деци.

5. 5. Породица без оба родитеља

Породица у којој недостају оба родитеља је проблем за себе. Независно од узрока који су је довели у овакво стање, смрт, или економска емиграција оба родитеља, или њихово напуштање деце, она ствара изузетно деликатан положај за децу која су на овај начин лишена свих услова за правилан психички развој. Брига друштва о њиховој егзистенцији није довољна. Потребно је да неко и осећајно прихвати децу, да их васпитава и усмерава како би могла да се правилно психички развијају. У противном, биће трајно оштећени.

Најприкладније решење је да се ова деца сместе у породицу код својих рођака, који ће их прихватити као своју децу. То је боље него ако ову децу прихвате остарели баба и деда. Они ће им можда пружити топлију атмосферу, али ће зато њихов васпитни утицај бити лошији, јер им је тешко да схвате децу и њихове проблеме. У младој породици, уколико их она осећајно добро прихвати, деца ће се брзо при-

лагодити и она ће за узврат такву породицу прихватити као своју. А то ће им омогућити правилан психосексуални развој.

Има наравно случајева када је неопходно да се деца сместе у дом. Домска средина је већином безлична, пошто се васпитачи најчешће хладно, професионално односе према деци, услед чега се деца тешко осећајно везују за њих. Наравно, то умногоме зависи од личности васпитача, али деца у домовима махом пате, што оставља траг у њиховом друштвеном развоју. Многа испитивана деца која су одрасла у домовима указују да су она осећајно оштећена. Најупутније је, према томе, да се дете, ако је нужно, смести у породицу, ту природну средину за његов развој и, уколико буде правилно прихваћено, оно ће се без већих тешкоћа и правилно психички развијати.

5. 6. „Бели развод”

Код тзв. белог развода формално постоји брачна заједница са оба родитеља чији су међусобни односи наоко коректни и без већих размирица, тачније видљивих размирица, али између којих влада осећајна равнодушност или осећајна хладноћа. Ова породица је, у суштини, дефектна и представља скуп појединаца обједињених у породицу одређеним интересима, а не осећањима и међусобном љубављу. Односи међу супружницима су за њих сношљиви, али су зато веома тешки за децу, па чак и неприхватљиви, јер деца тешко подносе хладну породичну атмосферу. У оваквој атмосфери у којој су лишена љубави и топлине породичног дома, она се осећају нежељеном и одбаченом, страхујући за сопствену егзистенцију, за своје постојање, што ће се негативно одразити на њихов психички развој.

Недостатак љубави међу супружницима је велики недостатак у породичним односима, јер је породична атмосфера хладна, а то је погубно за развој осећања љубави у деце. Деца из таквих породица остају осећајно хладна и спутана у успостављању присних и осећајних односа са другим особама. Њихови односи са људима се сведе на агресивност, грубости, а неретко и на силецијско понашање, пошто им недостаје осећање за човека, смисао за хуманост у односима са људима. Ова деца доживљавају и поремећаје у психосексуалном развоју и од њих постају садисти или мазохисти, зависно од устројства њихове личности.

5. 7. Нови брак

Некомплетна породица, независно од узрока који су је изазвали, најчешће се временом комплетира, нарочито ако је преостали родитељ отац, јер је њему тешко да сам одгаја и васпитава децу, па заснива нови брак, који доноси и нове односе у породици. На ово се мора мислити када се у нови брак ступа са децом.

Нови брак у којем су остварени складни односи међу супружницима, представља пожељну заједницу, особито за децу, пошто пружа повољне услове за њихов развој и васпитање. Али, треба знати да нови брак, у који се улази са децом из ранијих бракова, увек представља сложену заједницу. У почетку је то више законска заједница са различитим интересима и различитим осећањима супружника, на једној страни, и њихове деце, на другој страни.

Нови брак свог родитеља деца претежно прихватају са разумљивом резервом. Дете је природно везано за своје родитеље, па је потребно извесно време како би оно могло да се осећајно приближи и прихвати новог члана породице. Како и колико ће се дете прилагодити и прихватити новог члана породице, првенствено зависи од новог члана и његовог односа према детету. На ово морају да мисле сви који желе да заснују нови брак у који ће увести своју децу или у који ће примити децу новог супружника.

Најбоље је зато да се, пре одлуке о заснивању новог брака, упозна дете будућег супружника и да дође до зближавања са њим, како би се створили услови за лакше међусобно прихватање. Ако и поред више покушаја ови контакти не успевају, тада је погрешно веровати да ће се то касније променити. Ту компромиса нема. Прихватање може бити потпуно или га уопште неће бити. Толерантни односи су изузетни. Зато треба бити реалан, јер ће се заблуда скупо платити. Родитељи би требало да знају да нико нема право да за своју личну срећу или комодитет жртвује дете и његову срећу. То би била злоупотреба родитељског положаја и позива. А осим тога, за родитеља и не може бити среће ако дете буде несрећно. То би у ствари било одбацивање детета, што је крајње нехумано.

За прихватање новог члана породице од великог је значаја став родитеља према детету пре него што се ступи у нови брак, као и његов однос према новом члану. Правилан став родитеља је добар предуслов да дете лакше осећајно прихвати новог члана. Однос родите-

ља према новом члану треба да је природан, осећајно близак, али тај однос не сме бити наметљив и истицан, нарочито у присуству детета, јер дете то тешко може да прихвати пошто то осећа као губитак родитељске љубави. Тада се нови члан доживљава као ривал, што умногосте отежава па и онемогућује његово прихватање.

Нови брак, у коме постоји узајамна љубав, поштовање, поверење и једнакост, поштовање индивидуалности сваког члана, пожељна је заједница и за дете. Оно ће у таквим условима, осећајно топло и са пуно љубави, прихватити новог члана породице и породицу као своју природну заједницу. Ово је утолико лакше уколико је дете млађе. Прихватање новог члана зависиће и од односа другог родитеља према детету и новом браку. Ако је он добар, и дете ће се лакше уклопити у нову заједницу. Напротив, ако се други родитељ недовољно коректно понаша према његовом родитељу, дете ће се ставити на страну природног родитеља, што је и логично. Зато успех новог брака зависи од узајамне осећајне повезаности и прихватања свих његових чланова.

Најчешћи недостатак новог брака је осећајна индиферентност између новог члана и детета, а неретко и супарништво, јер нови члан не жели, или не успева да дели љубав свог супружника са дететом, као и чињеница што дете не жели да љубав свог родитеља дели са њим. То на сваки начин треба избећи. У почетку могу постојати латентни (прикривени) сукоби, али они убрзо прерастају у отворене размирице, које се одражавају на целокупне односе у породици и то како на односе са дететом, тако и на односе међу супружницима. Стога се може рећи да је прихватање детета у новом браку изванредно деликатан и тежак психички процес, за који је потребна емотивно зрела личност, много такта и љубави.

Нове проблеме у новом браку изазива и рађање деце, које је често код младих брачних парова. Тада се у породици нађу деца из два брака, што само по себи не би требало да буде разлог да се деца различито осећајно прихватају и да се различито воле, као и да се према њима има различит став. Али, често родитељи тешко успостављају подједнак однос према свој деци. Деца се ту лакше уклапају, лакше налазе заједнички језик и остварују добру међусобну сарадњу и љубав. Њихове међусобне односе и срећу може да помути држање родитеља према њима. Сигурно да ће привилегован положај једног детета помутити њихове међусобне односе. Зато је посебно важно да се у новом браку деца подједнако прихвате. Лоше деце нема, али она могу

постати лоша ако их родитељи не прихвате правилно и ако праве пропусте у њиховом васпитању. Народна пословица каже: „Није родитељ који је родио, него који је очувао.”

5. 8. Ванбрачна заједница

Ванбрачна заједница код нас није честа, али није ни ретка, нарочито у неким круговима где постаје мода.

Ванбрачна заједница може бити трајна, што је само формално разликује од брака, или се после дужег или краћег времена тражи нови партнер.

Разлози који мотивишу особе да се одлуче за ванбрачну заједницу, различити су. Некада су то идејна опредељења, често побуна против предрасуда и моралних норми друштва и породице, начин да се истакне сопствена личност и право на слободу одлучивања, некад и освета родитељима, мада је одлука да се заснује ванбрачна заједница у основи најчешће одраз социјално и емотивно недовољно зреле личности.

И у ванбрачној заједници, трајној или повременој, јавља се жеља за потомством. Међутим, услови за гајење и васпитање потомства нису повољни, чак и када постоје складни односи у једној трајној ванбрачној заједници, јер се јављају тешкоће у прихватању детета од околине због још увек присутних предрасуда о ванбрачној заједници. Зато, код заснивања ванбрачне заједнице, а посебно код стварања потомства, треба мислити на дете, његов друштвени положај и прихватање у друштву, јер тешкоће на које оно наилази враћају се родитељима као бумеранг. Отуда не би требало по сваку цену тежити екстравагантности и бити роб сопственог егоизма, већ настојати да се детету створе сви потребни услови за правилан психофизички и сексуални развој. За дете и његово непомућено детињство, срећу и радост нужно је некад се и жртвовати, а жртва коју треба поднети није тако велика и не би требало да је тешка.

Далеко су чешће повремене ванбрачне заједнице, у којима се, махом непланирано, ствара потомство.

5. 9. Посебан облик ванбрачне заједнице

Код извесног броја девојака постоји жеља да имају потомство које само њима припада. Ово је у суштини, жељено потомство са вољеним човеком или бар одабраним, али је у тим случајевима наглашен егоизам мајке. Њено објашњење, да је дете жељено и да је плод „идеалне” љубави је без праве вредности за дете, јер је то за дете без већег значаја, пошто је принуђено да живи у ванбрачној заједници, која му, и уз велике напоре мајке и њену безграничну љубав, не пружа услове за правилан психички развој.

Потомство створено у ванбрачној заједници, осим у изузетним случајевима, несрећно је. Када дете сазна да је ванбрачно и да његови родитељи живе у ванбрачној заједници, под утицајем предрасуда и ставова друштва осећа се мање вредним и не може да опрости родитељима што су га довели у такав положај. То га и удаљава од родитеља, сматра их кривцима за своје недаће. То се не може занемарити. И зато код опредељивања за ванбрачну заједницу, а нарочито кад се жели потомство, мора се и о овоме водити рачуна; независно од тога што наше законодавство у свему изједначава брачну и ванбрачну децу и даје им иста права, на жалост, то није случај и са непосредном околином, која је још увек оптерећена предрасудама према оваквој врсти заједнице.

/Јовановић, В., Јовановић, М., 1998, 173-179., 184-185/

5. 10. Жељено дете

Савремена схватања породице могла би се означити као вид удруживања у групу која има следеће основне карактеристике: љубав је основна снага која држи њене чланове у заједници, када ње нема долази до раздвајања; у њој су чланови међусобно биолошки и психички повезани и заједнички живот омогућава задовољење бројних врло различитих потреба њених чланова.

Из љубави, на првом месту између оца и мајке, рађа се међусобно поштовање, поверење и разумевање. У том заједничком животу они између себе деле одговорност у задовољавању својих права и извршавању свих послова и обавеза у које, на првом месту, спада подизање и васпитање детета.

Једно од уставних права у нашој земљи јесте да сваки човек, који је здрав, сам одлучује о рађању деце. Одлуку о рађању детета треба родитељи да доносе свесно, слободно и одговорно, што подразумева да ће од самог почетка моћи да буду друштвено активни у подизању свог подмлатка, што је у интересу, прво оба родитеља, а затим и читавог друштва. Планирање породице претпоставља да родитељи обезбеђују свом детету неопходне услове за физички и психички развој, отуда они треба да одлуче када ће и колико деце имати, што чини основу да свако дете буде рођено као жељено.

Данас се у друштву предузима низ мера које треба да помогну свим одраслим члановима наше заједнице када су способни да рађају децу (доба фертилитета), да постану родитељи онда када су за то остварили основне услове: друштвене, економске и здравствене.

У те мере спада правовремено васпитање и образовање младих за живот, информисаност о могућностима и средствима за спречавање нежељене трудноће и социјално здравствена заштита. Међу најважније информације спада познавање процеса властите биолошке репродукције и како се на тај процес може правовремено и хумано утицати.

Да би се дете родило жељено, неопходно је да оба родитеља гледају на зачеће и рађање детета врло одговорно, тј. да су спремни да прихвате новорођено дете и да му својим радом омогуће све што условљава његов развој.

У анализи узрока због којих се дете рађа нежељено врло су честе неповољне здравствене прилике, нерешен економски статус родитеља или нестабилни социјални односи међу којима су и случаји рађања нежељене деце из младих бракова.

Мотиви за доношење одлука о превременом склапању бракова који су могли бити избегнути да је било правилније породично васпитање и боља организација породичног живота:

- тежња да се побегне од родитеља; на ово се одлучују млади који не могу даље остати у породици и подносити односе који у њој владају, а нису још довољно способни за самостални живот;
- уколико је породична атмосфера у којој млади живе без неопходних емотивних веза, та љубав се тражи на другој страни, тј. у склапању брака;
- тежак живот у породици и стална борба са материјалним тешкоћама подстиче младе да траже излаз из те

ситуације у браковима који им пружају пуну материјалну сигурност (ово чешће раде девојке);

- потреба за интензивнијим сексуалним животом;
- због детета које тек треба да се роди.

Без обзира на то који је мотив у питању, у великом проценту ће рађање детета из оваквих бракова причињавати тешкоће и самим младим родитељима и њиховој даљој егзистенцији, као и у подизању детета.

Васпитач неће имати много проблема са родитељима који имају жељено дете. Они се препознају по заједничкој бризи о детету, међусобном разумевању и поштовању које се заснива на љубави, што се проширује и на дете.

У случајевима када је дете нежељено, брига о њему је терет за родитеља. То се испољава на много непосредних и посредних начина: немају времена за дете, јер су преокупирани остваривањем властитих амбиција; често су емоционално нестабилни због низа нерешених проблема, што се манифестује у односу према детету и долази до слабљења емотивних веза; незадовољни су статусом у породици - тако да се слабији резултати детета тумаче пропустом другог брачног друга.

У оваквим случајевима васпитач је дужан да у даљој сарадњи са родитељима делује у правцу приближавања детета родитељу и утиче да се што више статус нежељеног детета у породици промени и оно постане жељено.

5. 11. Јединче у породици

Некада је јединче у српској породици било реткост. Сада је то најчешћи случај нарочито у градским породицама. Некада је то била изузетна васпитна појава и проблем па су педагози тражили од родитеља изузетну осетљивост и тананост у васпитном раду и односима са јединчетом. Данас је то редовно стање у коме се најбоље сналазе родитељи са добром општом и педагошком културом и васпитачким тактом.

Основне тешкоће у одгајању и васпитању јединчета исходе из понашања родитеља и из чињенице да јединче у породици одраста само у друштву родитеља, без брата и сестре.

Зашто је понашање родитеља према јединчету проблем? Због тога што родитељи, најчешће, у њему виде изузетно биће и што се према њему односе претерано заштитнички, што му у свему повлађују и угађају. То је дете претерано мажено и пажено. Над њим се стално бдије, све је њему подређено тако да оно постаје заповедник у кући и полако стиче навику да се заповеднички понаша и у другим ситуацијама, кад се нађе у групи својих вршњака. Не треба мислити да је томе детету, због таквог става родитеља, увек лако и угодно. Оно јесте обасипано не само пажњом него и материјалним погодностима (купује му се најчешће оно што је најбоље и најскупље), али има муке са преамбициозним родитељима. Све своје неостварене амбиције они пројектују у своје јединче које обавезно треба да их оствари. Зато му они врло рано намећу претеране обавезе које обично премашују могућности детета. Оно треба да иде на часове музике, на часове страних језика, на тениске и пливачке тренинге. Програм тога детета је толико пренапрегнут да оно нема довољно времена за опуштање и физичке активности. Родитељи га претерано контролишу, све му програмирају, одређују му са ким ће се дружити.

Истраживачи нису међусобно сагласни о исходима васпитања јединчета. Најчешће се истиче да се јединче формира у себичну и самозиву особу која нема осећања за потребе другог, нетолерантна је, гледа на околину са висине, тешко комуницира са вршњацима у групи, од других захтева превише а мало даје, несамостална је и тешко прилагодљива.

Тешкоће у раду са јединчетом су и објективно условљене. Оно у породици нема другог друштва осим родитеља. Нема са киме себе да упоређује. Све што се у кући ради и набавља припада првенствено њему. Ни са ким ништа не дели. У таквој ситуацији родитељима је отежано да социјализацијски делују на дете.

Но, истраживачи истичу да, поред отежавајућих околности, постоје и предности у васпитању јединчета. Оно је најчешће веома вољено јер су све најпозитивније емоције родитеља намењене њему. Родитељи су са њим у непрекидној комуникацији. Нема прилику да буде запостављено и зато се код њега развија самопоуздање. Пошто му се посвећује велика пажња, има све услове да одрана развија своје потенцијале.

Аутори су јединствени у ставу да породица са једним дететом није најпожељнија васпитна средина. Васпитање је припремање за

активно учешће у друштву. То је процес социјализације за коју нема довољно услова ако родитељи имају само једно дете. Вербална упутства родитеља детету да треба волети другу децу, позајмити им своје бојице или камиончић да се њиме поиграју, свакако, нису сувишна, али не могу бити ефикасна замена стварне васпитне ситуације какву пружа породица са двоје или више деце. Дете које има браћу и сестре са њима дели оно што има чиме се сузбија његова евентуална склоност ка себичлуку. Оно им даје своју љубав и поверење, они му то узвраћају. Развија се такав емоционални однос који је права драгоценост за читав живот. Живљење са браћом и сестрама је најбоља припрема за излазак у шире окружење, у дечју групу у вртићу, у школско одељење, у спортски клуб. Социјализација је најделотворнија ако се остварује још у раном детињству. Касније надомештање је мање успешно.

Ове отежавајуће околности не морају бити одлучујуће у развоју јединчета. Родитељи шире опште и педагошке културе засигурно знају све специфичности васпитања јединчета и сигурно ће настојати да своје дете што више укључују у друштво вршњака, у васпитну групу у вртићу, у друге дечје установе и организације. Они неће испуњавати све захтеве свога детета и неће од њега стварати заповедника.

5. 12. Близанци у породици

Близанци, деца истог оца и мајке, зачета су готово истовремено, а рођена непосредно једно за другим. Ако је реч о једнојајним близанцима, они су обавезно истог пола, а физичка и друга сличност међу њима је врло велика. Међу двојајним близанцима разлике су знатне. Васпитање близанаца захтева битно другачији приступ него васпитање деце рођене после једноплодне трудноће. Они су обично физички слабији од те деце. Тежина близанаца, одмах после порођаја, је мања. Нарочито је слабији другорођени близанац, а ако је реч о тројкама или четворкама, свако следеће дете има мању тежину. То захтева и посебну негу нарочито у првим недељама. Често је неопходно да близанци проведу извесно време у инкубатору, значи под посебним условима.

Родитељи најчешће знају да су близанци предодређени да буду чврсто повезани, јер су и у мајчиној утроби били заједно. То заједништво се наставља и после рођења. Они у почетку деле исти креветић,

возе се у заједничким близаначким колицима, хране се исто. Близанац никад није усамљен и зато је ту процес социјализације бржи, лакши и успешнији. Он није себичан јер све дели са братом, сестром. Они се међусобно врло добро разумеју, боље речено, један другог осећају. Плач једнога изазива плач другога, гугутање и смех исто тако. И пре него што почну говорити (обично почињу касније од друге деце), они међусобно комуницирају. Степен њиховог међусобног поистовећивања је толики да се почињу мешати њихова „Ја”. Реч је о коидентификацији. Т. А. Куликова истиче следеће: „Током прве три, четири године долази до мешања слике о себи и слике о својем близанцу: уместо личне заменице „ја” они користе „ми”, себе зову двоструким именом „Саша - Паша” или се одазивају на име брата (сестре), тешко себе препознају на фотографији или у огледалу.”

То мешање себе и њега (ње) се испољава у својеврсној комплементарности. Двоје деце наступају као једно. Један близанац се потпуно ослања на неку развијену одлику другог, па је не развија код себе. То се нарочито примећује у комуникацији са другима. на пример старијима, када један говори у име обојице наступајући тако као амбасадор онога другог. Они као да су међусобно поделили улоге па сваки реализује своју. Логично, толика међузависност је велика сметња у самоидентификацији, у изграђивању посебне личности.

У наступању према другима обично се као вођа појављује прворођени близанац а други га прати. Први одлучује када ће и којим играчкама обојица започети неку игру покривајући своју одлуку личном заменицом у првом лицу множине („ми хоћемо”, „ми желимо”). Близанац - пратилац је потиснут што код њега може изазвати завист и незадовољство.

Веома греше они родитељи који настоје да истакну сличности, а да занемаре разлике међу близанцима. Они им набављају исту одећу и обућу, купују истообојне поклоне, чешљају их на исти начин, уједначавају њихова интересовања. Тиме они, уместо да подстичу, успоравају индивидуални развој сваког од њих појединачно. Дакле, родитељи би требало да примењују такве методе и поступке, да стварају такве васпитне ситуације којима ће спречавати велику близаначку међузависност и комплементарност. То значи да близанце не треба остављати увек и само заједно. Треба им проширивати друштво, настојећи да сваки од њих има своје другове и другарице. Грешка је, такође, обраћати се близанцима као једној личности. Родитељи треба

да опште са сваким близанцем појединачно. Ако им упућују неке замјерке, треба сваку од њих да персонализују. Не треба им увек давати истоветне задатке и одговорности. Такође је погрешно, тобож ради неке правде, једнаког третмана, оба близанца упућивати да се баве истим активностима (да оба певају у истом дечјем хору, иду на часове виолине код истог професора, да оба играју фудбал и обавезно у истом клубу). Ма колико да су близанци слични, међу њима постоје разлике и различита интересовања и склоности. Треба увидети те склоности и стварати услове да се оне, ако су позитивне, претварају у способности.

Укратко, близанцима, сваком од њих, треба приступати посебно јер они су посебне личности. Треба посвећивати родитељску пажњу и топлину сваком детету, не фаворизовати једно на рачун другог. Индивидуалан приступ је у васпитном раду најпрепоручљивији, а у раду са близанцима нарочито.

/Вилошковић, Н., 2002, 57-60/

5. 13. Усвајање детета

Усвајање детета је мера којом се обезбеђује брига о детету од стране лица која му нису природни родитељи.

Поступак око усвајања детета обавља одређена друштвена служба која се стара о детету од тренутка када је оно лишено родитељске бригае све док му се не нађе замена за изгубљене родитеље.

Неопходно је да људи који прихватају дете испуњавају одређене захтеве који су својеврсна гаранција да ће детету бити обезбеђени основни услови за развој: здравствено стање, економска сигурност, старосна доб која омогућава одговорни однос према преузетој обавези и жеља да подижу и васпитавају дете, унапред свесни бројних и непредвидљивих тешкоћа.

Усвојено дете се развија као и свако друго ако има за то потребне услове. Што је млађе у доба усвојења, то се брже навикава на нову средину и људе у њој који задовољавају његове основне потребе, који му, на првом месту, изражавају љубав.

Старатељи усвојеног детета се, углавном, понашају и пред васпитачима предшколске установе као да су дететови родитељи. Што су

успели да успоставе боље међусобне односе у новој породици детета, више се јавља бојазан од понашања детета када сазна да му то нису прави родитељи. Нема разлога да то крију и од васпитача, у њему могу имати само сарадника да би брже и лакше пребродили тешкоће у васпитању детета чије узроке траже у усвојењу, чиме се непотребно преоптерећују.

Мање је потресно за дете ако раније сазна да му то нису природни родитељи, али то не треба често наглашавати, као што не треба ни побијати. За дете је најпоразније сазнање да је усвојено зато што није било жељено, или да су му родитељи били тако лоши као људи да су морали бити лишени права старања о њиховом детету. Зато треба тражити тумачење које ће бити за дете прихватљиво.

5. 14. Привремено старање

Стихијност у рађању детета и тежња за бољим условима живота и рада повод су да родитељима дете буде терет. У немогућности да му пруже основне услове за живот и развој, деле своју бригу и старање о њему са лицима које сматрају најпогоднијим за то - са својим рођацима и пријатељима.

У новој привременој породици свака промена лица која се старају о деци оставља последице у њиховом емотивном и социјалном развоју, стицању навика, у формирању целовите личности. Претерана или недовољна брига оних који за време док врше дужност родитеља испољавају према детету, скоро се подједнако одражава и у свакодневном понашању детета у вртићу.

Сарадња с васпитачем може да допринесе: да се успостави боља равнотежа између деловања у предшколској установи и новој средишњој породици; да стараоци боље упознају узрасне карактеристике дечјег понашања; да свестраније сагледају потребе детета и услове њиховог задовољавања; да одговорније изврше обавезу коју су преузели на себе.

Привремени старатељи су добри сарадници васпитача. Такође, и васпитач треба да им помогне да се што боље снађу у новој улози.

5. 15. Дете са две породице

Неретко оба родитеља после развода брака почну с оснивањем своје нове породице. Ако су остали такви односи да је дете могло да посећује другог родитеља и да борави са њим, оно је с узрастом све чешће у ситуацији да бира где ће и колико времена боравити.

Ако дете ужива пажњу, бригу и љубав у двома породицама, то је добро, али ту може бити и посебних тешкоћа које родитељима треба предочити. Нема правилног васпитања без предузимања разних подстицајних мера, како у смислу похвале, тако и спречавања. У трци за дечјом љубављу, обично се изгуби мера шта се све и када детету може толерисати и на крају због удвостручене бриге и љубави, дете лако може да постане социјални проблем, за шта се увек оптужује други родитељ. Боравећи, с времена на време, у двома породицама, дете може све мање бивати пожељно у једној од њих. Помоћ стручњака је потребна родитељу да би у оваквим случајевима могли својим деловањем да надокнаде детету оно што губи боравком у породици у којој је непожељно.

6. ПОРОДИЧНА СРЕДИНА И РАЗВОЈ ЛИЧНОСТИ

Током развоја људског друштва, породица, као значајан чинилац развоја личности, била је предмет разматрања бројних научних дисциплина. Међутим, истраживања о повезаности породичне средине и развоја личности детета немају тако дугу традицију. Породичне варијабле, као што је социо-економски статус породице и понашање родитеља према деци, почеле су у свету да се интензивније проучавају последњих двадесет година. У нашој земљи се проблематика породице као значајног чиниоца развоја личности детета интензивније истражује после седамдесетих година, организује се и неколико стручних скупова на којима се презентују и истраживачки резултати из ове области.

Комплексност породице као људске заједнице са многим и разноврсним функцијама неминовно је условила и различит приступ у проучавању и истраживању утицаја породичне средине на развој личности детета. Приступ је зависио од стручне усмерености истраживача и дисциплине којом се он бави. Честа су неслагања у оцени степена утицаја појединих породичних варијабли на развој личности

детета у целини. У социолошки усмереним студијама наглашава се социо-економски статус породице као чинилац развоја личности, а у педагошко-психолошким радовима све се више анализира породица као институција у којој се васпитава и социјализује дете. Преувеличавање утицаја једног фактора на рачун осталих је штетно, јер не доприноси објективнијем и потпунијем сагледавању међузависности и услова породичног живота и развоја личности детета. Комплексније сагледавање интеракцијског дејства фактора породичне средине на развој личности младих није могуће без свестранијег сагледавања не само фактора породичне средине, него и ширег контекста друштвене средине. Поред различитих приступа истраживању породице и њеног утицаја на развој личности, постоје разлике и у класификацији и дефинисању утицаја појединих породичних варијабли на развој личности детета.

В. Хофман и Р. Липит у проучавању утицаја породичне средине на развој и понашање личности детета предлажу следећу схему узрочног низа породичних варијабли и развоја личности детета:

- животна позадина (порекло родитеља);
- садашња породична ситуација;
- састав породице;
- односи између родитеља;
- личне карактеристике родитеља;
- ставови родитеља управљени према детету;
- отворени облици родитељског понашања;
- управљеност детета према родитељу, браћи и сестрама;
- личне карактеристике детета;
- дете ван породице.

У литератури се указује да би у истраживању породице или у саветодавном раду са родитељима требало узети у обзир и фазе развоја породице, односно стадијуме кроз које породица пролази у току свог постојања и развоја. У вези с тим Липит указује на тзв. Дивалову деветостепену скалу као погодну при истраживању или васпитно-образовном раду са породицом.

Ова скала обухвата следеће фазе у развоју породице:

- фаза формирања породице (млади брачни пар без деце);
- нови родитељи без деце или родитељи са дететом до 3 године;
- породица предшколског детета (од 3 до 6 година);

- породица детета школског узраста (од 6 до 12 година);
- породица детета адолесцентног узраста (од 12 до 18 година);
- породица деце узраста старијег адолесцента (од 16 до 20 година, односно напуштање породице).

Наведена периодизација утврђена је према развојним периодима, а свака од ових фаза специфична је по својој проблематици, па би истраживање према наведеним фазама требало да обезбеди боље сагледавање карактеристика и тешкоћа на које породица наилази у појединим фазама развоја и успешније решавање кризних ситуација како у односима између родитеља тако и у односу родитеља према деци. Ц. Белески указује на неопходност интегративног приступа у изучавању развоја детета у породици. Сматра да је разматрање односа родитеља према деци могуће разјаснити ако се истовремено анализирају три компоненте односа које владају у породичном систему и то:

- а) узајамни утицаји родитеља и развој детета;
- б) повезаност развоја детета и брачних односа;
- в) узајамни утицаји брачних односа и родитељства.

У нашој литератури многи аутори указују да би у оквиру породичне средине требало истраживати следеће породичне варијабле као детерминанте развоја и понашања личности младих:

- социо-економске прилике у породици;
- образовни ниво родитеља;
- културне прилике породице;
- структура породице;
- понашање родитеља према деци;
- ниво аспирације родитеља;
- ставови родитеља према образовању и сл.

Из наведеног прегледа види се да наши и страни аутори слично мисле о варијаблама значајним за развој личности младих.

6. 1. Улога и утицај родитеља у развоју детета

Породица је била и остала прва и најважнија школа живота у којој дете стиче прва знања, вештине и навике. Она је темељна, а у исто време и променљива друштвена група. На породици је велика одговорност када је у питању дете. Чак и онда када су односи у породици лоши,

она је и тада веома моћна и једна од најснажнијих васпитних средина. У њој дете развија своју личност и она има готово пресудни утицај на дете. Што је дете млађе, утицај родитеља је већи. У раном детињству дете је упућено искључиво на породицу, оно не показује тако велику потребу за боравком и комуникацијом изван породице као што се то дешава у каснијим периодима његовог развоја. Наиме, са његовим одрастањем утицај и зависност од породице се смањује, али њен утицај ипак никада не престаје. Она је током читавог живота личности основна друштвена група у којој дете с обзиром на развојне фазе живи и функционише.

Брига о детету за родитеље почиње још у његовом пренаталном развоју. Детету нико не може пружити потпуну телесну, социјалну и емоционалну заштиту као породица. Да ли ће родитељи детету пружити адекватну бригу, зависи од њихове емоционалне зрелости, њиховог здравља и развика као и способности примене родитељских вештина васпитања. На функционисање породице утичу и многи други чиниоци, нпр. микро и макро околина, различита структура породице, друштвене кризе, незапосленост и друге економске околности које битно утичу на динамику живота, а и на понашање родитеља.

Пошто је породица прва васпитна средина у којој дете стиче основна знања и животна искуства, постојали су различити приступи дефинисању породице. У мноштву различитих приступа један од могућих је дефинисање породице према критеријуму како породица извршава своје функције. Антрополози углавном идентификују четири функције породице:

- сексуални односи;
- репродукција;
- социјализација;
- економска сигурност породице.

Многи теоретичари сматрају да је свака од наведених функција основна функција породице било којег друштва у свету. Стога, многи научници истичу како је могуће говорити о универзалним циљевима родитељства који се односе на физичко здравље, укључујући имплицитно нормални развој и развој репродуктивних капацитета, затим на развој дечјих понашајних капацитета за економско преживљавање у току зрелости. Циљеви родитељства подразумевају и развој дечјих бихејвиоралних капацитета који се односе на развијање културних вредности и морала, обичајног понашања, интелектуалних постигнућа и личног задовољства.